Az átalakuló Balkán

A Peter Schenk nevéhez fűződő, a Balkánt a középpontjába helyező térkép egyik legnagyobb értéke, hogy egy olyan történelmi időszakról készült pillanatfelvétel, amikor e térség politikailag rendkívül gyorsan változott: a térkép északi részén egy éppen a török uralom alól felszabaduló, Habsburg fennhatóság alá kerülő Magyarországot látunk, délebbre az Oszmán Birodalom és a Habsburgok közötti új politikai határvidéket, még délebbre pedig a frissen létrehozott velencei Moreai Királyságot, amelynek története mindössze néhány évtizedig tartott.

A Peter Schenk nevéhez kapcsolódó térkép latin címe, *Regni Hungariae, Graeciae, Moreae, totius Danubii, adiacentiumque regnorum, nec non totius Graeciae et Archipelagi delineatio nova* nagyjából így fordítható: *'Magyarország, Görögország, Morea, az egész Duna és a szomszédos országok, továbbá egész Görögország és a szigetvilág új térképe'* és ennek megfelelően a Balkán jelentős részét, a Duna vidékét, a Magyar Királyságot, az Adria és az Égei-tenger térségét, valamint a görög szigetvilágot mutatja be. A fennmaradt példányokat a különböző katalógusok az 1690–1700 közötti időszakra datálják, ami arra utal, hogy nem feltétlenül egyetlen, pontosan meghatározható kiadási évhez kell kötnünk a térképet, inkább egy XVII. század végi – XVIII. század eleji kartográfiai műről és annak különböző kiadásairól beszélhetünk.

A térkép valószínűsíthető készítője, idősebb Peter Schenk 1660-ban született a bergi hercegségbeli Elberfeldben, a mai Wuppertal környékén. Fiatalon Amszterdamba került, amely ekkor Európa egyik legfontosabb kereskedelmi, könyvkiadási és térképészeti központja volt – ekkorra tehető a térképkészítésben Németalföld aranykora (lásd a cikksorozat 2026/5. számban megjelent részét – *A szerk.*). Schenk Gerard Valck, neves amszterdami rézmetsző és térképkiadó műhelyében tanult. 1687-ben feleségül vette mestere húgát, Agatha Valckot, és üzleti kapcsolatba is került a Valck családdal.

Idősebb Peter Schenk (Forrás: Wikipedia)

Schenk pályája kezdetén elsősorban portrékat, városképeket és egyéb grafikai lapokat készített, de az 1690-es évektől kezdve egyre fontosabbá vált munkájában a térképkiadás is. 1694-ben Valckkal együtt megszerezte a híres amszterdami térképkiadó, Johannes Janssonius rézlemezeinek egy részét. Ez óriási jelentőségű üzleti lépés volt: a rézlemezek rendkívül értékesek voltak, hiszen egy térkép elkészítésének egyik legmunkaigényesebb része maga a rézlemez megmunkálása volt. A régi lemezek birtokában egy kiadó újabb és újabb példányokat készíthetett egy adott térképről, illetve módosíthatta, aktualizálhatta is őket. Ez elterjedt volt abban az időszakban, ezért is találkozhatunk ugyanazzal vagy nagyjából ugyanazzal a térképpel különböző kiadási dátumokkal.

Ennél a térképnél azonban nemcsak a kiadás éve bizonytalan, hanem valójában a készítő pontos kiléte is. Ugyanis Schenk halála (1711) után a vállalkozását a fia vette át, akit szintén Peter Schenknek hívtak. Az ifjabb Schenk hosszú időn keresztül folytatta apja térképkiadói tevékenységét, emiatt ez a lemez és vele együtt a térkép több kiadásban is forgalomban maradhatott, így a későbbi kiadások már a fiú nevéhez kapcsolódhattak. A Földtani Szolgálat gyűjteményében található térképen nincs évszám, így nem tudhatjuk, hogy azt valójában az apa vagy a fiú készítette.

Amit biztosan tudunk, hogy a térkép készítésének időszaka egybeesett a karlócai békével (1699. január 26.), amely lezárta az 1683–1697 közötti Habsburg–török háborút, és amely a Habsburgok számára hatalmas területi nyereséget hozott. A béke a Habsburg Monarchia kezére adta Magyarország és Erdély nagy részét, valamint több korábbi oszmán területet, amivel a Dunamedence politikai térképe alapvetően átalakult és az Oszmán Birodalom európai terjeszkedésének hosszú korszaka lényegében lezárult, megkezdődött a török uralom visszaszorulása Közép-Európából. Ez különösen fontos a Schenk-térkép értelmezéséhez, ugyanis nem egy „változatlan török kori Magyarországot” látunk rajta, hanem egy olyan régiót, amely éppen a török–Habsburg hatalmi rendszer átrendeződésén megy keresztül.

Buda látképe, 1761. Binder János Fülöp az első budai rézmetsző munkája (Forrás: Wikipedia)

A térkép földrajzi súlypontja a Duna és a Balkán, de az ábrázolt terület délen egészen Görögországig és az Égei-tenger szigetvilágáig húzódik. Ez nagyon jól tükrözi azt, hogy a korszak európai politikájában a Duna és a Balkán nem különálló térségek voltak, hanem egyetlen stratégiai egységként jelentek meg. A térkép színezése is elsősorban az eltérő politikai-területi régiók elkülönítését segíti.

Az országok neve többségében ismerős: Hungaria, Sclavonia, Croatia, Bosnia, Albania stb., de szerepel néhány kevésbé ismert is: például a Raguzai Köztársaság (Rep. Ragusa), vagyis Dubrovnik köztársasága, amely ekkor még létezett, és egészen 1808-ig fenn is maradt. Vagy a tér-

Luigi Querena: A dózse, Francesco Morosini 1693-ban elhagyja Velencét, hogy a Peloponnészoszon harcoljon a törökök ellen (1865) (Forrás: Wikipedia)

kép címében is szereplő Morea, amely a Peloponnészosz történeti neve. A név a középkortól kezdve széles körben használatos volt, és a XVII–XVIII. században különösen sokszor fordult elő a nyugat-európai térképeken. E térkép egyik legérdekesebb történelmi sajátossága, hogy a Peloponnészosz ekkor azonban nem oszmán, hanem velencei uralom alatt állt.

Velence ugyanis 1684-ben háborúba lépett az Oszmán Birodalommal, és Francesco Morosini vezetésével 1685–1688 között elfoglalta a Peloponnészosz nagy részét. A félszigetből létrehozták a Regno di Morea, vagyis a Moreai Királyság nevű velencei területet. A velenceiek azonban nem tudták tartósan hatalmuk alatt tartani: az 1714–1718-as újabb velencei–oszmán háború során az oszmánok 1715-ben visszafoglalták a Peloponnészoszt. Vagyis a Schenk-térkép olyan néhány évtizednyi időablakot őriz, amelyben Morea Velence része volt.

Ebben a korszakban természetesen Görögország sem jelentett önálló görög nemzetállamot: a mai Görögország területének nagy része az Oszmán Birodalomhoz tartozott. A Peloponnészosz – ahogy láttuk – ideiglenesen Velencéé volt, a Jón-szigetek egy része szintén velencei befolyás alatt állt, míg az Égei-tenger szigeteinek többsége az oszmán–velencei hatalmi viszonyok részeként változó helyzetben volt.

Az 1700 körül készült térkép tehát egy olyan Európát mutat, amelyben az Oszmán Birodalom még hatalmas politikai tényező, de már visszaszorulóban, a Habsburg Monarchia viszont felemelkedőben van; Velence még mindig fontos mediterrán hatalom. A Duna pedig összekötötte mindezeket a térségeket. Nem véletlen, hogy a cím külön is hangsúlyozza: „totius Danubii”,

James Stuart: A kariathidák csarnoka az Akropoliszon az oszmán uralom idején (1751–1754 között). A festmény jobb alsó sarkában az alkotó maga szerepel. (Forrás: Victoria & Albert Múzeum gyűjteménye)

vagyis „az egész Dunát”. A folyó ebben a korszakban egyszerre volt földrajzi tengely, közlekedési útvonal, katonai és birodalmak közötti határ.

Babinszki Edit